

סימן קעג

סעיף א

דין המרבה על המכר בעבור המתנת המעות

שהמחיר האמיתי שצריך הקונה לשלם הוא המחיר הראשוני, וממילא נמצא שיש כאן המתנה, והמחיר הסופי שמציע לו המוכר ביוקר הוי אגר נטר. ולהלן (בסעיף ג) נבאר את חילוק הגמרא לפי השיטות השונות הקיימות בדין זה.

מחלוקת הפוסקים במקום שנוהגים לשלם על שכירות בתחילת הזמן

נחלקו הפוסקים במקום שהמנהג לשלם על שכירות בתחילת הזמן, אם במקרה זה יהא אסור למשכיר להציע לשוכר שני מחירים, או דילמא דגם בכה"ג יהא מותר לפרש שני מחירים. דעת החכמת אדם (כלל קלו סעיף י) שאסור בכה"ג לפרש שני מחירים, דכיון שנהגו לשלם בתחילת הזמן ממילא מתהפך דין השכירות לדין מכר והזמן שבו נתחייב השוכר לשלם הוא בתחילת השכירות, ומה שנוטל ממנו המשכיר יותר אם ישלם לאחר זמן הוי רבית.

אולם המחנ"א (סי' לא) כתב להתיר בזה, וטעמו משום שמה שנוהגים לשלם מראש על השכירות, אין ההגדרה בזה שזמן התשלום האמיתי הוא בתחילה כמכר, אלא שנוהגים העולם להקדים מעות ולהזיל את מחיר השכירות האמיתי

לשון המשנה בדין זה וביאור החילוק בין שכירות למכר

במשנה (סה.) איתא "מרבין על השכר ואין מרבין על המכר. כיצד השכיר לו את חצירו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשר סלעים לשנה ואם של חודש בחודש סלע לחודש מותר. מכר לו את שדהו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא שלך באלף זוז ואם לגורן בשנים עשר מנה אסור". עכ"ל המשנה.

מבואר מדברי המשנה חילוק מהותי בין שכירות לבין מכר, בשכירות מותר לאדם להציע לחבירו ב' מחירים ולומר לו אם תשלם לי מעכשיו אשכיר לך בעשר ואם תשלם לאחר זמן אשכיר לך בשנים עשר, אולם במכר אסור לעשות כן. וטעם החילוק מבואר בגמ' דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, ולכך נמצא שהזמן שבו צריך השוכר לשלם הוא הזמן הסופי, וממילא אין כאן המתנה, ומה שהסכים המשכיר להשכיר לו בעשר אם ישלם לו מעכשיו היינו משום דאוזולי הוא דאוזיל גביה.

אולם במכר זמן החיוב של הקונה לשלם הוא בתחילת המקח, ונמצא

ארהות

סימן קעג

רבית

תקומא

סעיף א

שהוא לאחר זמן, וממילא הוי כדין שכירות שמותר לפרש שני מחירים. ובספר מלוה ה' (פי"א הי"א) נקט להלכה כדברי המחנ"א להקל בזה.

מחלוקת הפוסקים במקום שנוהגים לשלם על מכר בסוף הזמן

עוד נחלקו הפוסקים לענין מכר בגוונא שדרך הסוחרים למכור בהקפה ולא במזומן, אם מותר למוכר לפרש לקונה את המחיר שבו מוכר בהקפה, ולהציע לו מחיר נמוך מזה אם יקנה במזומן. בשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' קנ זגליון) הביא את דברי ה"ר שמואל זאנוויל הכהן (דומ"ץ דק"ק מונקאטש) שהתיר בכה"ג לפרש שני מחירים, דכיון שנוהגים הסוחרים למכור בהקפה, א"כ מוכח שזהו המחיר האמיתי אצלם, ומה שמציעים מחיר נמוך למשלם במזומן אין זה אלא כהוזה בעלמא, ודמי לשכירות דאינה משתלמת אלא לבסוף. ובפרט אחר שמנהג המקום מועיל בזה שאין הקונה חייב הקונה לשלם מיד. עכת"ד. ונראה שהאמרי יושר שם מסכים לדבריו.

אולם מדברי המחנה אפרים הנ"ל נראה שיאסור בזה, שהרי בשכירות בגוונא שנוהגים לשלם מתחילה דעתו שיש לפרש את המנהג כהוזה המחיר האמיתי, וא"כ דון מינה לנידון דידן דמה שנוהגים הסוחרים למכור בהקפה אין זה מגלה שזהו המחיר האמיתי, אלא שמנהגם לייקר את מחיר החפץ ממחירו האמיתי, וממילא אכתי יהא אסור לפרש בכה"ג שני מחירים. ובספר מלוה ה' (פ"ט ה"ו) החמיר בנידון זה ואזיל לטעמיה שבשכירות היקל כדעת החכמת אדם כמשנ"ת לעיל.

סוגיית הגמ' בענין טרשא **ובגמ'** איתא "אמר רב נחמן טרשא (למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה) שרי. איתביה רמי בר חמא לרב נחמן ואמרי לה רב עוקבא בר חמא לרב נחמן ואם לגורן בשנים עשר מנה אסור. אמר ליה התם קץ ליה הכא לא קץ ליה. אמר רב פפא טרשא דידי (עשה שכר תמרים הוה, ומוכר לו בזמן הזול נתקני כשער של ניסן, וממתין לו עד ניסן) שרי, מאי טעמא, שכראי לא פסיד, זוזי לא צריכנא, אנא הוא דקא עבידנא מילתא גבי לוקח. אמר ליה רב ששת בריה דרב אידי לרב פפא מאי חזי מר דקא אזלת בתר דידך זיל בתר דידהו דאילו הוה להו זוזי הוה שקלי כי השתא, השתא דלית להו זוזי שקלי כיוקרא דלקמיה". עכ"ל הגמ'.

ביאור שיטת התוס' בדין זה דשרי לקצוב סכום אם לא מפרש בדבר שאין שומתו ידועה **נחלקו** הראשונים בביאור המקרה בו התיר רב נחמן למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה, וכן נחלקו אי נקטינן לדינא כדעת ר"נ. ומצינו בזה שתי שיטות עיקריות בדברי הראשונים:

א. שיטת רש"י (סב. ד"ה טכשא) והתוס' (סב. ד"ה והלכתא) ודעימייהו היא דר"נ איירי בגוונא שמוכר סחורה לחבירו ביותר מדמיה וקוצב לו סכום, וע"ז קאמר ר"נ דשרי לעשות כן בתנאי שלא יפרש לו ב' מחירים ויאמר לו אם מעכשיו אתן לך בזול ואם לאחר זמן ביוקר, כיון שאם מפרש לו ב' מחירים ניכר לעין כל שהסיבה שנוטל ממנו יותר היא משום המתנת המעות, אולם אם לא מפרש לו ב' מחירים לא ניכרת הרבית,

כיון שאפשר לפרש שהמחיר היקר שמציע לו זהו המחיר האמיתי שכך מוכר אותו אדם ולכן מותר למכור בהמתנה בכה"ג.

אמנם התוס' (סג: זד"ה ואמר) הגבילו את היתרו של ר"נ רק לדבר שאין שומתו ידועה כעת, דבזה שייך לומר דלא ניכרת הרבית כשדורש ממנו את המחיר היקר, אולם בדבר ששומתו ידועה לא התיר ר"נ למוכרו ביותר מדמיו כיון שבכה"ג ניכר לכל שהמוכר מייקר לו את החפץ בעבור המתנת המעות, וממילא אף אם לא אמר לו ב' מחירים יש לאסור בזה א.

ובדעת התוס' נראה דכל היכא שמפרש ב' מחירים אסור אף אם לא

קצב לו סכום של דמים, וכגון שאומר לו אם תתן לי מעכשיו אתן לך כשער הזול ואם תתן לי לאחר זמן אתן לך כשער היוקר, דזיל בתר טעמא שכתבו התוס' לאסור בדבר ששומתו ידועה משום שבכה"ג ניכרת הרבית כשמוכר ביוקר, וממילא גם בנידון דידן כאשר מפרש ב' מחירים הו"ל רבית הניכרת ואסור. וכ"כ הרשב"א (סה. זד"ה והא לגרסינו) והנימוק"י (דף לו: מפ"י ס"י"ג זד"ה טרשא) והריצב"ש (הוצא נשיטמ"ק בסוגיין).

ודעת התוס' (סה: זד"ה והלכתא) דקי"ל כר"נ להלכה, וביארו התוס' דמה שדחתה הגמ' את סברת ר' פפא היינו

א. עד כה ביארנו את שיטת התוס' ודעימיהו. ויעויין בחידושי הריטב"א (החדשים) בסוגיין בשם רבו שמדבריו נראה דאית ליה שיטה אחרת בזה, ובכדי שיוכנו דבריו נקדים, שמקורם של התוס' לחלק בין דבר ששומתו ידועה דשרי לדבר שאין שומתו ידועה דאסור הוא ממה שהקשו התוס' סתירה בדברי ר"נ, דבסוגיין התיר למכור סחורה ביותר מדמיה, ומאיך לעיל (סג:) אסר להזיל את מחיר הסחורה בעבור הקדמת המעות, והקשו שם התוס' דמאי שנא הא מהא, הרי בשני המקרים איכא המתנה ואמאי בסוגיין התיר ר"נ והתם אסר. וע"ז יישבו התוס' דהא דבסוגיין התיר ר"נ טרשא הוא רק בכה"ג שאין שומתו ידועה ולהכי לא ניכרת הרבית, אולם התם מייירי ביצא השער וכל היכא דיצא השער הו"ל כמפרש ב' מחירים ואסור. עכת"ד התוס'. ומשמע מדברי התוס' דרק מכח הקושיא הוכרחו לחדש את הך חילוק.

אולם יעויין בדברי הריטב"א שהביא את דברי התוס' הללו ואח"כ כתב בשם מורו ליישב את קושיית התוס' ע"פ חילוק אחר בין הסוגיות והוא, דבסוגיין התיר ר"נ בטרשא משום דניכר לכל דרך מכר הוא, דפעמים רבות מוכרים הסוחרים חפצים בהקפה ולא גובים מיד את התשלום ולהכי התיר בזה ר"נ, אולם התם דמייירי בפסיקה על סחורה דהיינו שנותן הקונה למוכר את הכסף מיד וממתין לו על הסחורה לא הו"ל דרך מכר כלל, דלא קיבל הקונה מיד את הסחורה והו"ל כהלואה ולכך אסור. עכת"ד.

ומשמע מדבריהם אלו דרבו של הריטב"א לא ס"ל כתי' התוס', דהא לא חילק כמו שכתבו התוס' בין דבר ששומתו ידועה לדבר שאין שומתו ידועה, וא"כ לכאור' מבואר מדבריו דאף בדבר ששומתו ידועה שרי לקצוב לו סכום ובתנאי שיהא הדבר בדרך מכר ולא בדרך הלואה, וא"כ יוצא שמצינו שיטה המקילה להלכה יותר מדברי התוס'. אולם יעוי"ש בריטב"א שכתב גם על תירוץ התוס' וגם על תירוץ של רבו שנכון הוא, ומשמע מזה שלא ראה הריטב"א בתירוץ רבו סתירה לתירוץ התוס', או שעכ"פ נקט להלכה כשני התירוצים.

ובעיקר קושיית התוס' בדברי רב נחמן, יעויין בבעל התרומות (שער מו ח"ד אות ל) שכתב בתירוץ ראשון דהאיסור בקיראי הוא בגוונא דקץ ליה שני מחירים. ובתירוץ השני כתב כחילוק התוס' דהתם יצא השער ולהכי אסור.

ארהות

סימן קעג

רבית

תקנא

סעיף א

משום דר"פ מיירי בגוונא דקץ ליה דהיינו שאמר לו אם מעכשיו בזול ואם לאחר זמן ביוקר, או בגוונא דיצא השער כפי המחיר הזול דהו"ל כקץ, ולהכי דחתה הגמ' את ר"פ וס"ל דבגוונא דקץ ליה אין היתר בשום ענין למכור בהמתנה ביוקר אף אם סחורתו אינה נפסדת ואינו צריך למעות, כיון דסו"ס מצד הלוקחים הו"ל אגר נטר, דאילו הוה להו זוזי הוה שקלי כשער הזול והשתא דלית להו שקלי כיוקרא דלקמיה, אולם בגוונא דר"נ דלא קץ ליה שרי.

מחלוקת הראשונים בדעת רש"י בפירוש דברי ר"נ ודעתו להלכה בדיון זה

ובדעת רש"י נחלקו הראשונים. הרמב"ן בחידושו לסוגיין הבין בדעת רש"י דר"נ התיר לקצוב סכום אף בגוונא דיצא השער, וכן הבין הרמב"ן בדעת רש"י דס"ל דאין הלכה כר"נ. ומקורו לזה הוא משום שברש"י (נד"ה טרשא לדי) איתא דר"פ איירי בגוונא דלא קץ ליה כלל אלא מיירי בדאמר ליה אם תתן לי לאחר זמן אתן לך כשער היוקר, ואפ"ה דחתה הגמ' את ר"פ ואמרה דאין הלכתא כוותיה, וא"כ כ"ש דאין הלכה כר"נ.

אמנם יעויין ברשב"א (שס וכן כתב הנימוק"י שס) שכתב דגם רש"י מודה לשיטת התוס' דהלכה כר"נ וכל ההיתר

דר"נ איירי רק בדבר שאין שומתו ידועה, ומה שדחתה הגמ' את ר"פ הוא משום דר"פ איירי כשיצא שער הזול וממילא כשאמר ללוקחים אם תתנו לי לאחר זמן אתן לכם כשער היוקר הו"ל כמפרש להדיא ב' מחירים ולהכי דחתה הגמ' את סברתו. וכיוצא בזה כתב הריצב"ש (שס).

מחלוקת הרמב"ן והאו"ז באופן ההיתר לקצוב סכום אליבא דרש"י

יעויין ברמב"ן (שס) שכתב שגם לשיטת רש"י הסובר בדעת ר"נ שמותר לקצוב סכום אם לא מפרש לו ב' מחירים אין להתיר בגוונא שקוצב לו סכום גבוה יותר משער היוקר, משום שניכר לכל שהסיבה שבעבורה מייקר כ"כ את המחיר הוא משום המתנת המעות, וכל מה שהתיר ר"נ הוא רק לקצוב סכום כזה שברוב השנים יהא החפץ שווה כך בשער היוקר, ובכה"ג מותר למוכרו בסכום זה אפי' אם כעת הוא שער הזול. עכת"ד הרמב"ן. ונראה בביאור טעם ההיתר דלא ניכרת כ"כ הרבית בכה"ג כיון שהלוקח משלם על החפץ בשער היוקר ואז כך הוא באמת שוויו. ועכ"פ נמצינו למדים מדברי הרמב"ן שכל ההיתר למכור סחורה בהמתנה הוא רק בגוונא שקוצב לו סכום שברוב השנים כך ישווה החפץ בשער היוקר.

ב. כן מבואר מדברי הרמב"ן במלחמות (לו): שהקשה על שיטת רש"י כיצד התיר למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה ולקצוב סכום, הלא מבואר לעיל (סג): דר"נ אסר למכור קיראי בהזולה בעבור המתנת הסחורה ומה החילוק בין למכור סחורה בהזולה לבין למכור סחורה ביותר מדמיה בעבור המתנת המעות. והרי זו ממש קושיית התוס' שם שמכוחה חילקו התוס' שלא התיר רב נחמן טרשא אלא בדבר שאין שומתו ידועה, ומדלא תירץ כן הרמב"ן מוכח שהבין בדעת רש"י להתיר טרשא גם באופן ששומתו ידועה.

אולם מדברי האו"ז (סי' קפג) נראה שהבין בדעת רש"י דשרי לקצוב סכום אפי' יותר גבוה משער היוקר ודלא כהרמב"ן, מדכתב וז"ל "ש"לרש"י זצ"ל אף על פי שהפירות שנתן לו במרחשון אינן שוין באייר הדמים שנותן לו באייר אפי' הכי שרי". עכ"ל. מבואר להדיא מדבריו שמתיר אליבא דרש"י אף לקצוב סכום הגבוה יותר משער היוקר ודלא כדברי הרמב"ן בדעת רש"י.

ביאור שיטת הגאונים בדין טרשא

ב. לדעת הגאונים אין היתר בשום אופן למכור סחורה ביותר מדמיה אם קוצב סכום, ואף היכא שלא מפרש לו שני מחירים אסור משום דהו"ל רבית דמוכר החפץ ביותר משווי בעבור המתנת המעות, ולכך פירשו הגאונים שהיתרו של ר"נ הוא רק בגוונא שלא קוצב סכום אלא אומר לקונה אם תתן לי מעכשיו אתן לך כשער הזול ואם לאחר זמן אתן לך כשער היוקר, ובזה רצה ר"נ להתיר משום שבזה קיבל המוכר על עצמו למכור כשער שיהיה ואף אם יוול החפץ באותו זמן ולהכי לא ניכרת הרבית בכה"ג ושרי. ונמצא שלדברי הגאונים הפירוש בדברי הגמ' דקאמרה הכא לא קץ ליה היינו שלא קוצב לו סכום וכנ"ל.

וגם בדעת ר"פ פירשו הגאונים דאיירי בגוונא שלא קצב סכום, אלא שר"פ רצה להתיר זאת גם מטעמא דלא נצרך למעות וסחורתו אינה נפסדת ולהכי נמצא דליכא אגר נטר כלל, שהרי יכל להרויח את אותו הסכום אם היה מוכר בזמן שער היוקר, ואפ"ה דחתה הגמ' את סברתו משום דכלפי הלוקחים הו"ל אגר נטר וכנ"ל. וא"כ אחר שדחתה הגמ' את דברי ר"פ כ"ש שאין הלכה כר"נ. והטעם שאין הלכה כמותו נראה דכיון דפירש המוכר ללוקח אם מעכשיו כשער הזול ואם לאחר זמן כשער היוקר, נראה בעליל מדבריו שמה שמוכר כשער היוקר הוא משום המתנת המעות, ולהכי לא אכפ"ל במה שקיבל המוכר על עצמו למכור לו כפי מה שיהיה השער.

מיהו גם לפי שיטת הגאונים מצינו היתר למכור ביוקר בגוונא שאומר המוכר ללוקח אם תתן לי המעות לאחר זמן אתן לך כשער היוקר, דבזה שרי כיון דלא פירש לו אם מעכשיו בפחות וממילא לא ניכרת הרבית בכה"ג. ומפשט דברי הגאונים משמע דאף אם יצא שער הזול שרי לומר אם תתן לי לאחר זמן אתן לך כשער היוקר דמ"מ לא ניכרת הרבית בכה"ג. וכ"כ הב"י והש"ך בדעתם (סק"ג).

ג. ואין להקשות על היתרם של הגאונים מדברי הגמרא שדחתה את סברת ר' פפא משום דאמרינן זיל בתר דידיהו דאילו הוה זוזי הוה שקלי כדהשתא, השתא דלית להו זוזי שקלי כיוקרא דלקמיה, ולכאורה סברא זו שייכת גם בהיתרם של הגאונים, שהרי אילו היו ללוקח מעות ודאי שהיה יכול לקנות החפץ בשער הזול ורק בגלל שאין לו מעות מוכן הוא לקנות כשער היוקר, וא"כ כיצד התירו בזה הגאונים להלכה. אולם נראה פשוט שאין זו קושיא, משום שאין כוונת הגמ' לומר דכל היכא דאיכא להך סברא דאילו הוה ליה זוזי וכו' אסור למכור החפץ ביותר משווי, אלא רק היכא שניכר מדברי המוכר שרצונו ליטול הרבית אמרינן להאי סברא,